ROLES OF MUSLIM SCHOLARS IN SOUTHERN BORDER REGION: PAST AND PRESENT

Ibbroheng Chalakee[1]

ABSTRACT

This article aims at studying the roles of Muslim scholars (*ulama's*) in southern border region of Thailand on Muslim society. In this research, the researcher employed qualitative method in collecting useful data and information. The data was gathered from documents written in both Thai and foreign languages, interview with local people, students, and well-informed persons and researcher's experiences in the region. The collected data was then analyzed to arrive at conclusion.

The findings of the study showed that, in the past, *ulama's* in Pattani played a very important role in teaching and producing related teaching materials, inventing and developing written language, administrating Islamic educational institutes, providing moral education, preaching Islam, leading society and providing solutions to religious issues. With the above mentioned reasons, they were very famous across Southeast Asia. As a result of that, Pattani had become centre for Islamic education, attracting a lot of people in Southeast Asia region to come and study here. In present-day, *ulama's* in Pattani still do play similar roles. Apart from in certain areas, their role however went into decline.

[1] *Graduate Student (Islamic Studies), College of Islamic Studies, Prince of Songkla University, Pattani campus*

บทบาทของอุละมาอฺในจังหวัดชายแดนภาคใต้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

อิบบรอเฮง จะลากี [1]

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาบทบาทของอุละมาอฺในจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีต่อสังคมมุสลิมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันโดยการรวบรวมข้อมูลเอกสารทั้งที่เป็นภาษาไทย ภาษามลายู และภาษาอังกฤษ และข้อมูลที่ได้จากการสนทนากับประชาชน นักศึกษา และผู้รู้รวมทั้งข้อมูลที่ได้จากประสบการณ์ที่ได้พบเห็นและประสบมาตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบันแล้วนำมาวิเคราะห์หาข้อสรุป

ผลจากการศึกษาพบว่า อุละมาอฺปัตตานีในอดีตมีบทบาทดังต่อไปนี้ คือ การถ่ายทอดความรู้ด้วยการสอนหนังสือและการผลิตตำรา การคิดประดิษฐ์และพัฒนาภาษาเขียน การบริหารปอเนาะและกำกับดูแลสถานศึกษาอิสลาม อบรมคุณธรรมจริยธรรมแก่สังคม เผยแผ่ศาสนาแก่มุสลิมและไม่ใช่มุสลิม เป็นผู้นำสังคม การชี้ขาดปัญหาศาสนา และการเป็นที่ปรึกษาแก่ผู้บริหารประเทศ ด้วยบทบาทเหล่านี้ทำให้อุละมาอฺปัตตานีมีชื่อเสียงไปทั่วทั้งเอเชียอาคเนย์ ทำให้มีผู้มาศึกษากับอุละมาอฺปัตตานีเป็นจำนวนมากทั้งคนในพื้นที่และนอกพื้นที่ ปัตตานีจึงได้กลายเป็นจุดศูนย์กลางการศึกษาอิสลาม ในปัจจุบัน อุละมาอฺในปัตตานียังทำหน้าที่ตรงนี้ได้ดีอยู่ แม้ว่าบทบาทบางอย่างไม่สามารถเทียบเท่าอุละมาอฺในอดีตก็ตาม แต่ในบางเรื่องอุละมาอฺในปัจจุบันก็สามารถแสดงหน้าที่ได้ดีกว่าอุละมาอฺในอดีตด้วยเช่นกัน

คำสำคัญ : บทบาท อุละมาอฺ จังหวัดชายแดนภาคใต้

[1] *นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาอิสลามศึกษา วิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี*

บทนำ

สามจังหวัดชายแดนภาคใต้อันได้แก่ จังหวัดยะลา ปัตตานี และนราธิวาส ซึ่งในอดีตนั้นคือนครรัฐปัตตานีที่ผู้ปกครองได้เข้ารีตศาสนาอิสลามในช่วงประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 15 และมีการกล่าวกันว่าศาสนาอิสลามได้มีบทบาทในหมู่ประชาชนปัตตานีก่อนหน้านั้นประมาณ 300 ปี (Bashah , 1994 : 49) การเข้ามามีบทบาทของศาสนาอิสลามในปัตตานีตั้งแต่ครั้งนั้นเป็นการเริ่มต้นบทบาทของอุละมาอฺอิสลามในดินแดนที่มีชื่อว่า ปัตตานี ศาสนาอิสลามได้แผ่ขยายครอบคลุมและมีบทบาทเหนือชาวมลายูทุกคน การเรียนรู้อิสลามก็เพิ่มขยายขึ้นเรื่อยๆ มาจนถึงปัจจุบัน

เมื่อศาสนาอิสลามมีบทบาทมากขึ้น อุละมาอฺอิสลามก็มีบทบาทมากขึ้นตามไปด้วย ในช่วงที่ผู้ปกครองนครรัฐปัตตานีได้เข้ามานับถือศาสนาอิสลาม พร้อมกันนั้น ก็ปรากฏในประวัติศาสตร์ปัตตานีที่อุละมาอฺมีบทบาทในพระราชวัง จนวันเวลาผ่านไปอุละมาอฺก็ยังแสดงบทบาทในด้านต่างๆ จนกระทั่งถึงช่วงที่ปัตตานีได้รับการขนามนามว่า อู่อารยธรรมแห่งอิสลามในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ และเมื่อถึงปัจจุบันอุละมาอฺก็ยังมีบทบาทในสังคมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้อยู่

ความสำคัญของอุละมาอฺเริ่มปรากฏในช่วงการกำเนิดอิสลามและดำเนินเรื่อยมาท่ามกลางสังคมของสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีวิวัฒนาการในด้านต่างๆ มากมายจนถึงปัจจุบัน ในปัจจุบันอุละมาอฺก็ยังแสดงบทบาทอยู่ท่ามกลางสังคมพหุวัฒนธรรมของสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้เป็นอย่างดี เราทุกคนจึงประจักษ์ว่า อุละมาอฺนั้นมีความสำคัญในสังคมสามจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นอย่างยิ่ง ซึ่งถือว่า อุละมาอฺเป็นเสมือนเสาหลักของสังคมไปแล้ว ถ้าหากว่าสังคมนี้ปราศจากอุละมาอฺไปเมื่อไหร่หรือสังคมนี้มีแต่อุละมาอฺที่ไม่ดีเสียทั้งหมด สังคมนี้ก็อาจถึงกาลที่จะล่มสลายได้เมื่อนั้น

จากสาเหตุที่อุละมาอฺมีบทบาทสำคัญที่ได้ทุ่มเทให้กับสังคมสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ตั้งแต่เริ่มแรกที่ศาสนาอิสลามได้มีบทบาทในดินแดนแห่งนี้จนถึงปัจจุบัน ซึ่งบทบาทเหล่านั้นมีมากมายหลายอย่าง ผู้เขียนเห็นว่า ควรที่จะรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทดังกล่าวนี้นำมาสรุปเป็นบทความเพื่อให้ผู้คนรุ่นหลังตระหนัก เห็นคุณค่าและให้ความสำคัญ รวมถึงสามารถนำบทบาทเหล่านี้ไปเป็นแบบอย่างในชีวิตของตนได้ ผู้เขียนคิดว่าบทความนี้มีประโยชน์แก่ผู้อ่านทุกคนและสังคมโดยรวม จึงได้รวบรวมข้อมูลเหล่านี้ภายใต้บทความที่มีชื่อว่า “บทบาทของอุละมาอฺในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน” ขึ้นมา

บทบาทของอุละมาอฺในจังหวัดชายแดนภาคใต้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

อุละมาอฺในศาสนาอิสลามมีสถานภาพที่สูงส่งยิ่ง ท่านนบี ศ็อลลอลลอฮุ อะลัยฮิ วะสัลลัมได้กล่าวว่า

(...وإن العلماء ورثة الأنبياء، وإن الأنبياء لم يورثوا دينارا ولا درهما ، وإنما ورثوا العلم...) (ابن ماجة ، 2000 : 223)

ความว่า : *(...และแท้ที่จริงแล้ว อุละมาอฺเป็นผู้ที่รับมรดกตกทอดมาจากบรรดานบี และบรรดานบีมิได้ทิ้งดีนารฺและดิรฺฮัม(ทรัพย์สินเงินทอง)ไว้เป็นมรดกตกทอดแต่อย่างใด หากแต่มรดกเหล่านั้นคือวิชาความรู้... (หะดีษบันทึกโดย Ibnu Majah, 2000 : 223)*

สำหรับอุละมาอฺปัตตานีในอดีตจนถึงปัจจุบันมีชื่อเรียกหลายชื่อ เช่น เช็ค โต๊ะครู บาบอ ตะเย๊าะ อุสตาซ เจ๊ะฆู ชื่อเหล่านี้มีสถานะที่แตกต่างในความรู้สึกของผู้คนในพื้นที่ สำหรับบทบาทหน้าที่ของอุละมาอฺปัตตานีมีมากมาย เริ่มตั้งแต่ การสอนหนังสือ ผลิตตำรา อบรมคุณธรรมจริยธรรม บริหารปอเนาะ เผยแผ่ศาสนา เป็นผู้บริหารสังคม ชี้ขาดปัญหาศาสนา เป็นที่ปรึกษาแก่รัฐบาลและผู้ปกครอง อุละมาอฺบางคนมีบทบาทเหล่านี้ทั้งหมด และอุละมาอฺบางคนมีบทบาทเหล่านี้บางส่วน ซึ่งผู้เขียนจะนำเสนอบทบาทหน้าที่แต่อย่างของอุละมาอฺดังต่อไปนี้

1. การถ่ายทอดความรู้

การถ่ายทอดความรู้มีสองรูปแบบ คือ การสอนหนังสือ และ การผลิตตำรา

การสอนหนังสือ

การสอนหนังสือสามารถกล่าวได้ว่าเป็นหน้าที่หลักของอุละมาอฺปัตตานีก็ว่าได้ เพราะไม่มีปรากฏในประวัติศาสตร์ปัตตานี ที่ผู้รู้คนใดคนหนึ่งที่ถูกเรียกว่า อุละมาอฺ หรือ โต๊ะครู หรือ บาบอ ไม่ได้ทำการสอนหนังสือเลย ทุกคนที่ถูกเรียกว่าอุละมาอฺ หรือ โต๊ะครู หรือ บาบอ ล้วนแล้วได้ผ่านเวทีการสอนแล้วทั้งสิ้น ซึ่งแตกต่างจากอุละมาอฺในส่วนอื่นๆของโลกอิสลาม ที่อุละมาอฺหลายคนทำการสอนหนังสือมิใช่เป็นหน้าที่หลัก แต่อาจจะมีงานอื่น เช่น รวบรวมงานวิชาการ ผลิตตำรา เป็นผู้พิจารณาคดีในศาล เป็นต้น

การสอนหนังสือในเรื่องศาสนาของอุละมาอฺได้ปรากฏขึ้นในประวัติศาสตร์ปัตตานีครั้งแรกตั้งแต่ที่ผู้ปกครองนครรัฐปัตตานีได้เปลี่ยนมารับศาสนาอิสลาม และผู้ปกครองในขณะนั้นได้แต่งตั้งเช็คซาฟายุดดีน เป็นอาจารย์สอนศาสนาในราชสำนัก ดำรงตำแหน่งดาโต๊ะศรีรายาฟากิห์ (อิบรอฮีม ชุกรี

แปลโดยหะสัน หมัดหมานและคณะ, 2541 : 18) ซึ่งมีหน้าที่เป็นผู้สอนศาสนาในวัง ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาการเรียนรู้อิสลามในปัตตานีก็ได้ดำเนินเรื่อยมา หลังจากนั้นการสอนในวิชาศาสนาพัฒนาขึ้นเรื่อยๆ สถานที่สอนศาสนาเริ่มขยายวงกว้างขึ้น กล่าวคือ มีการสอนหนังสือตามบ้านของผู้รู้ มัสยิด และปอเนาะ

โต๊ะครูหรือบาบอ จะสอนหนังสือที่มัสยิด ปอเนาะ หรือบ้านของโต๊ะครูเอง โต๊ะครูบางคนไม่มีปอเนาะเป็นของตนเอง แต่จะทำการสอนหนังสือไปตามมัสยิดต่างๆที่ประชาชนได้เรียนเชิญให้ไปสอนที่มัสยิดนั้นๆ และโต๊ะครูบางคนใช้บ้านตัวเองเป็นสถานที่สอนหนังสือ (สัมภาษณ์นายมะเซ็ง อาลีกาแห วันที่ 5 ธันวาคม 2548)

ในช่วงเวลาที่ปัตตานีมีความเจริญในด้านการศึกษาอิสลามมากกว่าที่อื่นใดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรืออาคเนย์นั้น อุละมาอฺปัตตานีเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญที่ได้ผลักดันให้ปัตตานีได้พัฒนามาเป็นศูนย์กลางการศึกษาอิสลาม อุละมาอฺเหล่านี้มีบทบาททั้งในและต่างประเทศโดยเฉพาะในนครมักกะฮฺประเทศซาอุดีอาระเบีย

สำหรับอุละมาอฺที่มีบทบาทในนครมักกะมีหลายท่าน เช่น มูหัมมัด ศอและห์ บิน อับดุลเราะห์มาน อัล-ฟะฏอนีย์, เช็คอาลี บิน อิสฮัก อัล-ฟะฏอนีย์, เช็คดะวูด บิน อับดุลลอฮฺ บิน อิดรีส อัล-ฟะฏอนีย์ และเช็คไซนัลอาบีดีน บิน มูหัมมัด อัล-ฟะฏอนีย์บุคคลเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นอุละมาอฺปัตตานีที่ทำงานที่มักกะห์ ทั้งสี่ท่านมีบทบาทสำคัญในการสอนหนังสือที่มัสยิดอัล-หะรอมในนครมักกะฮฺ(พีรยศ ราฮิมมูลา ,2545 : 109-110)

เช็คดาวูด บิน อิดรีส อัล-ฟะฏอนีย์ ได้กลายเป็นอาจารย์ผู้ยิ่งใหญ่ที่มัสยิดอัลหะรอมนครมักกะฮฺและเป็นที่ประทับใจของนักศึกษาที่พูดภาษามลายูจำนวนมากมาจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่มาจากภูมภาคปัตตานี นักศึกษาบางคนเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วได้เดินทางกลับไปยังมาตุภูมของตนบ้างก็ได้ก่อตั้งปอเนาะของตนเอง (พีรยศ ราฮิมมูลา , 2545 : 108)

อุละมาอฺปัตตานีได้สอนหนังสือในปอเนาะ มีนักศึกษาที่มาเล่าเรียนไม่จำกัดเฉพาะชาวปัตตานีหากแต่ยังมีนักศึกษาบางส่วนมาจากต่างประเทศ อาทิเช่น มาจากเขมร(กัมพูชา) อินโดนีเซีย โดยเฉพาะที่มาจากสุมาตรา และมาเลเซีย (พีรยศ ราฮิมมูลา,2545 : 113)

การแพร่ขยายของการศึกษาในระบบปอเนาะไปยังพื้นที่ส่วนอื่นของดินแดนมลายูนั้น ส่วนหนึ่งมาจากการอพยพของชาวปัตตานี การอพยพอาจจะด้วยการลี้ภัยการเมืองก็ดีหรือเป็นเพราะสาเหตุอื่นๆก็ดี แต่การอพยพเหล่านั้นได้รับอิทธิพลของการศึกษาในรูปแบบปอเนาะมาก่อนในขณะที่อยู่ในปัตตานี จึงมีความคิดที่จะจัดตั้งปอเนาะในพื้นที่ใหม่ที่มาอาศัยอยู่ มูหัมมัดซัมเบอรีได้กล่าวว่า อันด้วยสาเหตุของการอพยพของเหล่าอุละมาอฺไปยังพื้นที่ต่างๆ ซึ่งพวกเขาเหล่านั้นได้นำระบบการศึกษามาด้วย จึงทำให้มี

การศึกษาในรูปแบบปอเนาะได้เกิดขึ้น เช่น ปอเนาะต่วนฆูรูหัจญีอีสา, ที่แม่น้ำลีเมาปูลัยรัฐกลันตัน ปอเนาะต่วนฆูรูหัจญียะห์ยา ที่หมู่บ้านปีซัน ปอเนาะของเช็คอับดุลกอดิรฺ อัลฟะฎอนีย์ ที่หมู่บ้านบูเกต บายัสรัฐตรังกานู เป็นต้น(Mohamad Zamberi A.Malek , 1994 : 108)

สำหรับในอดีตนั้นสถานที่ใช้สอนหนังสือ คือบ้านของผู้รู้ มัสยิด และปอเนาะ ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว ส่วนปอเนาะก็เป็นสถานที่ที่สอนหนังสือหนึ่งเดียวที่อยู่ในระบบ ซึ่งเป็นสถานที่ที่นิยมใช้เป็นแหล่งเรียนรู้มากที่สุด หลังจากที่ปอเนาะได้แปรสภาพมาเป็นโรงเรียนราษฎร์และโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ความนิยมในการเรียนหนังสือในระบบโรงเรียนมีเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ จึงมีผลให้ผู้สอนศาสนามีมากขึ้นตามไปด้วย การศึกษาก็ทั่วถึงมากขึ้นกว่าในอดีตมาก

ในปัจจุบันอุละมาอฺได้ทำหน้าที่สอนในขอบข่ายที่กว้างขวางมาก กล่าวคือ การสอนหนังสือของอุละมาอฺไม่จำกัดเฉพาะในสถานที่ได้กล่าวมาแล้ว แต่ยังมีการสอนในมหาวิทยาลัย เช่น วิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ได้เปิดสอนในระดับปริญญาตรี ปริญญาโทและปริญญาเอก, มหาวิทยาลัยอิสลามยะลา ที่เปิดสอนในระดับปริญญาตรี ปริญญาโท และสถาบันอิสลามและอาหรับศึกษา มหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์ ที่เปิดสอนในระดับปริญญาตรีในแก่นักศึกษา นอกจากนี้ อุละมาอฺยังมีบทบาทในการสอนในสถานบำบัด สถานพินิจและสถานที่คุมขัง เป็นต้น แต่ถึงกระนั้นก็ตาม การสอนหนังสือของผู้รู้ตามบ้าน มัสยิด และปอเนาะเหมือนในอดีตก็ยังมีให้เห็นจนถึงปัจจุบันถึงแม้ว่าบ้านสำหรับในปัจจุบันอาจจะเป็นสถานที่ที่ไม่ค่อยนิยมใช้เป็นสถานที่สอนหนังสือกันแล้ว แต่ก็มีหมู่บ้านบางแห่งยังใช้บ้านเป็นสถานที่ที่ใช้สอนหนังสือกันอยู่ เช่น บ้านเปาะเส้ง[1] ในจังหวัดยะลา เป็นต้น ส่วนมัสยิดในปัจจุบันก็ยังนิยมใช้หนังสือกันอยู่ มัสยิดที่มีการสอนหนังสือที่ประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ให้ความสนใจไปเรียนกันมากในปัจจุบัน คือ มัสยิดกลางปัตตานีที่มีสอนทุกวันเสาร์ และมัสยิดกลางจังหวัดยะลา มีสอนทุกวันอาทิตย์ โต๊ะครูผู้สอน ณ มัสยิดทั้งสอนแห่งนี้ โต๊ะครูอิสมาแอซือปาแย[2] และมัสยิดอิบาดุรฺรอหฺมาน บราโอ ตำบลปูยุด จังหวัดปัตตานี ที่เปิดสอนทุกวันเสาร์และมัสยิดมหาวิทยาลัยอิสลามยะลาที่บ้านปารอมีแต ที่ทำการสอนทุกวันอาทิตย์ ผู้สอนที่มัสยิดทั้งสองแห่งนี้ คือ ดร.อิสมาแอล ลุตฟี จะปะกียา มัสยิดทั้งสี่ที่กล่าวมานี้เป็นมัสยิดที่มีผู้สนใจไปเรียนเป็นจำนวนมากในเวลานี้ และผู้ที่ไปศึกษาจะมีทุกเพศทุกวัย แต่ผู้ที่มาเรียนส่วนมากเป็นผู้ใหญ่

แม้ในปัจจุบันบทบาทการสอนหนังสือของอุละมาอฺได้เปิดกว้างมากขึ้น แต่บทบาทเหล่านี้ด้วยผลานิสงส์ที่ยิ่งใหญ่ของอุละมาอฺรุ่นก่อนๆ ที่มีกับผู้คนในพื้นที่เองและคนในพื้นที่ใกล้เคียง ที่ผลานิสงส์

---

[1] *บ้านเปาะเส้ง ตั้งอยู่ที่ ต.เปาะเส้ง อ.เมือง จ.ยะลา*

[2] *อิสมาแอล ซือปาแย เป็นชื่อที่ชาวบ้านเรียก โต๊ะครูอิสมาแอล ดาอาละ บ้านดุซงปาแย ต.บ้านนอก อ.ปะนะเระ จ.ปัตตานี*

ของพวกเขาเหล่านั้นได้ส่งผลมาถึงปัจจุบัน เราพอจะเห็นสภาพสังคมมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ในปัจจุบัน ที่มุสลิมในภาคใต้มีการศึกษาในด้านศาสนาในเปอร์เซ็นที่สูงมาก ถ้าเปรียบกับมุสลิมในพื้นที่อื่นๆของประเทศไทย และพื้นที่อื่นๆในประเทศใกล้เคียง เช่น มาเลเซีย และเรายังพบอีกว่า สภาพความเข้าใจศาสนาที่ยังคงบริสุทธิ์ดั้งเดิมของศาสนานั้นมีสูงมาก ตัวอย่างเช่น การแต่งกาย ชาวมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้จะแต่งกายแบบอิสลามมากกว่า ความสัมพันธ์ระหว่างคนต่างเพศ การละหมาดญะมาอะฮฺ ความเข้าในศาสนา เป็นต้น และมีผู้รู้ที่อยู่ในนามของโต๊ะครู บาบอ อุละมาอฺมากมายหลายคน

แม้ว่าบทบาทการสอนหนังสือของอุละมาอฺในอดีตนั้นมีชื่อเสียงกว้างไกลไปยังประเทศใกล้เคียง แต่เมื่อเทียบกับปัจจุบันแล้ว ผู้รู้ที่ทำการสอนหนังสือมีจำนวนมากกว่า เพราะมีนักศึกษาที่ได้เรียนจบมาจากต่างประเทศ ทั้งที่จากประเทศอาหรับและที่จบจากอินเดีย ปากีสถาน อินโดนีเซีย มาเลเซีย ก็มีจำนวนไม่น้อยและการสอนทั่วถึงกว่าในอดีต แต่อุละมาอฺรุ่นก่อนสมควรได้รับการยกย่องเป็นอย่างยิ่ง เพราะความพยายามอุตสาหะและการทุ่มเทในช่วงเวลาดังกล่าวและการคมนาคมยากลำบากและไม่สะดวกเหมือนที่เป็นในปัจจุบัน

การผลิตตำรา

การผลิตหนังสือตำรา ก็เป็นอีกบทบาทหนึ่งของอุละมาอฺปัตตานีในอดีต ซึ่งอุละมาอฺเหล่านี้ ได้สร้างชื่อเสียงในผลงานด้านนี้มากมายหลายคน หนังสือตำราเหล่านี้ก็ยังใช้เป็นตำราการเรียนการสอนในปอเนาะอยู่จนถึงปัจจุบัน หนังสือตำราที่บรรดาอุละมาอฺเหล่านี้ได้แต่งขึ้นมาก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ปัตตานีได้มามีบทบาทสำคัญในโลกการศึกษาอิสลามในช่วงนั้น หนังสือตำราที่ได้มาจากความอุตสาหะของเหล่าบรรดาอุละมาอฺเหล่านี้ได้รับการยอมรับในระดับภูมิภาคทั้งที่พูดภาษามลายูและภาษาอื่นอย่างเช่น มุสลิมในประเทศไทย หรือมุสลิมในกัมพูชา และพม่า เป็นต้น

Mohamad Zamberi A.Malek (1994:111) ได้กล่าวว่า “เมื่อครั้งปัตตานีได้มีบทบาทในการเผยแผ่อารยธรรมแห่งอิสลามนั้น มีตัวประกอบสามประการด้วยกันที่ได้มาเสริมสร้างศักยภาพของปัตตานี นั่นก็คือ ปอเนาะ อุละมาอฺ และหนังสือตำราที่เป็นผลงานของพวกเขา” คำกล่าวดังกล่าวนี้แสดงถึงว่าหนังสือตำราที่เป็นผลผลิตของอุละมาอฺเหล่านั้นเป็นเหตุและปัจจัยสำคัญที่ได้สร้างประวัติศาสตร์ปัตตานีที่โลกปฏิเสธมิได้ว่าครั้งหนึ่งนั้น ปัตตานีเคยเป็นแหล่งการเรียนรู้และเป็นอู่แห่งอารยธรรมอิสลามในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์

ในปี ค.ศ. 1977 สถาบันการศึกษาอิสลามชั้นสูง (มหาวิทยาลัยมาลายา) วิทยาเขตนิลัมปูรี (รัฐกลันตัน) ประเทศมาเลเซียได้จัดนิทรรศการหนังสือที่เขียนด้วยมือของเหล่าบรรดาอุละมาอฺปัตตานีจำนวน

50 ฉบับ จุดนี้แสดงถึงความเจริญของปัตตานีในห้วงเวลาที่ผ่านมา หนังสือตำราที่ได้มาจากความอุตสาหะและความเพียรพยายามของอุละมาอฺเหล่านี้ได้ถูกเก็บไว้ที่กัวลาลัมเปอร์ มักกะฮฺ ไคโร ลอนดอน และในประเทศอื่นๆ (Mohamad Zamberi A.Malek , 1994 : 111)

อุละมาอฺที่มีบทบาทในการผลิตหนังสือตำราในอดีตที่มีชื่อเสียง ดังเช่น เช็ดดาวูด อับดุล ลอฮฺ อัลฟะฏอนีย์ ท่านเป็นผู้หนึ่งในบรรดาอุละมาอฺปัตตานีที่มีชื่อเสียงมากที่สุดในปัตตานีและประเทศในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ท่านมูหัมมัดซัมเบอรีได้กล่าวในหนังสือของท่านไว้ว่า "ท่าน(เช็คดาวูด) เป็นอุละมาอฺท่านหนึ่งที่ได้เขียนหนังสือตำราที่มีคุณค่าและได้ถูกยกย่องให้เป็นนักเขียนที่มีชื่อเสียงมากที่สุดคนหนึ่งที่มีชีวิตอยู่ในช่วงที่ปัตตานีได้กลายเป็นศูนย์กลางการศึกษาอิสลามในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้" (Mohamad Zamberi A.Malek, 1994 : 111)

เป็นที่เชื่อกันว่า เช็คดาวูด อับดุลลอฮฺ อัลฟะฏอนีย์ เป็นอุละมาอฺปัตตานีท่านแรกที่เขียน แปล และเรียบเรียงผลงานวิชาการทางศาสนาจากภาษาอาหรับเป็นภาษามลายู(พรียศ ราฮิมมูลา, 2545 : 56) วันมุหัมมัด เศาะฆีรฺได้นำเสนอข้อมูลหนังสือของท่านเช็คดาวูดทั้งหมด 62 เล่ม และท่านวันมุหัมมัด เศาะฆีรฺยังได้ค้นพบหนังสือของท่านหลังจากนั้นอีก 5 เล่ม รวมเป็นทั้งหมด 67 เล่ม(Wan Mohamad Soghir ,1990 : 55 – 57 อ้างถึงใน Mohamad Lazim Lawi, 2003 : 14 – 15)

อุละมาอฺปัตตานีที่มีชื่อเสียงในการแต่งตำรานอกจากเช็คดาวูดก็ยังมีอุละมาอฺท่านอื่นอีกหลายท่าน เช่น เช็ควันอะฮฺหมัด บิน มูหัมหมัดเซน อัลฟะฏอนีย์, เช็คซัยนุลอาบีดีน อัลฟะฏอนีย์, มูหัมหมัด บิน อิสมาแอล บิน ดาวูด อัลฟะฏอนีย์, เช็คอับดุลกอดิรฺ บิน อับดุรฺเราะฮีม อัลฟะฏอนีย์ เป็นต้น(Mohamad Zamberi A.Malek, 1994)

อุละมาอฺปัตตานีในอดีตมีบทบาทในการแต่งและแปลตำรามากมาย แต่ในปัจจุบันอาจจะเป็นตรงกันข้าม อุละมาอฺในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ไม่ค่อยให้ความสำคัญกับการแต่งหนังสือมากนัก ประดิษฐ์ ระศิตานนต์ได้กล่าวในที่ประชุมประเด็นการสอบเทียบครั้งแรก ประจำปี 2549 ณ ห้องประชุมทางไกล คอมเฟอร์เรนซ์สำนักผู้ตรวจราชการประจำเขตตรวจราชการที่ 12 ในวันที่ 12 พฤษภาคม 2549 ว่า โต๊ะครู อุสตาซ เหล่าผู้รู้ที่มีมากมายในจังหวัดชายแดนภาคใต้ทั้งที่มีบทบาทในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามหรือในปอเนาะไม่ค่อยจะมีบทบาทในด้านการผลิตตำราเท่าใดนัก ซึ่งแตกต่างกับมุสลิมในกรุงเทพที่มีจำนวนผู้รู้ในศาสนาน้อยกว่าผู้รู้ในภาคใต้แต่ผลงานในด้านการเขียนมีมากกว่า (ประดิษฐ์ ระสิตานนต์ (ประชุมสัมมนา), 2549) แม้กระนั้นก็ตาม ก็ยังมีโต๊ะครูบางส่วนในปัจจุบันที่พยายามผลิตหนังสือตำราศาสนาสู่สังคม ดังเช่น ดร.อิสมาแอล ลุตฟี ซึ่งในขณะนี้ท่านได้ผลิตหนังสือมาแล้วหลาย

เล่ม เช่น หนังสืออิคติลาฟุดดารอยนฺ[1] บทซิกิรฺเช้าเย็น[2] อิสลามศาสนาแห่งสันติภาพ เป็นต้น และนักวิชาการที่อยู่ในมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ปัตตานีก็พยายามเขียนและแปลหนังสือตำรา นักวิชาการชมรมห้องสมุดอิกเราะอ์ซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่ก็ได้พยายามเขียนและแปลหนังสือออกสู่สังคม ยังไรก็ตามปัญญาชนในสามจังหวัดภาคใต้ก็ต้องมีการพัฒนาตนเองในการผลิตหนังสือตำราให้มากกว่าที่เป็นอยู่

2. คิดประดิษฐ์และพัฒนาภาษาเขียน

ตามที่เราได้รับรู้ว่าชาวมลายูมุสลิมโดยเฉพาะชาวมลายูมุสลิมในแหลมมลายูได้ใช้ภาษามลายูที่มีอักขระญาวีที่ยืมมาจากภาษาอาหรับในการเรียนการสอนในสถาบันปอเนาะและโรงเรียน ก่อนที่ทางมาเลเซียได้เปลี่ยนไปใช้อักษรรูมาไนซ์(Rumanised) ในขณะที่ปัตตานีหรือจังหวัดชายแดนภาคใต้ในปัจจุบัน คือ จังหวัดยะลา ปัตตานี และนราธิวาส ยังคงใช้ภาษามลายูที่มีอักขระญาวีอยู่จนถึงปัจจุบันโดยเฉพาะในสถาบันศึกษาปอเนาะทั่วไป

เมื่อเราได้ค้นคว้าหนังสือทางวิชาการเราพบว่า ภาษามลายูดังกล่าว เป็นผลงานของอุละมาอฺปัตตานีในอดีต Mohamad Zamberi A.Malek (1994:91)ได้กล่าวว่า “การตื่นตัวของปัญญาชนในปัตตานี (ในอดีต) ได้ประดิษฐ์ภาษาทางการเขียน การใช้อักขระญาวีในการเขียนที่ได้ยืมตัวอักษรมาจากภาษาอาหรับ-เปอร์เซียได้แพร่กระจายไปอย่างกว้างขวาง” ภาษามลายูอักขระญาวีได้แพร่กระจายไปทั่วพร้อมกับการเรียนการสอนไปทั่วทั้งภูมิภาค ที่มีขอบเขตตั้งแต่จังหวัดชายแดนภาคใต้ และประเทศมาเลเซีย อินโดนีเซียบางส่วน และเขมร รวมถึงพม่าด้วยเช่นกัน

ผู้ที่มีบทบาทในการพัฒนาอักขระญาวี นั่นก็คือ เช็ควัน อะฮฺหมัด บิน มูฮัมมัดเซน อัล ฟะฏอนีย์ เป็นผู้ริเริ่มดัดแปลงคำบางคำในภาษาอาหรับให้เหมาะสมกับภาษามลายู คือตัวพยัญชนะ ที่อ่านออกเสียงว่า nga(غ) ga (ك) ca (چ) และ nya (ڽ) (Mohamad Zamberi A.Malek, 1994)

อุละมาอฺปัตตานีนอกจากจะมีบทบาทในการคิดประดิษฐ์ในด้านภาษาเขียนแล้ว อุละมาอฺเหล่านี้ยังมีบทบาทในการพัฒนาภาษามลายู ในปี ค.ศ. 1884 ทางรัฐบาลตุรฺกี อุสมานียะฮฺ (ออตโตมาน) ได้ให้จัดตั้งสำนักพิมพ์เพื่อภาษามลายูขึ้นครั้งแรกที่นครมักกะฮฺภายใต้ชื่อว่า Mathbaah al- Miriyah และได้แต่งตั้งให้เช็ควันอะฮฺหมัดเป็นผู้ดูแลสำนักพิมพ์ดังกล่าวนี้ และท่านยังได้รวบรวมหนังสือที่เขียนด้วยลายมือของบรรดาอุละมาอฺปัตตานีคนก่อนๆ (Mohamad Zamberi A.Malek, 2545 : 116)

---

[1] *อิคติลาฟุดดารอยนฺ หนังสือที่ว่าด้วยวิชาฟิกฮฺ*

[2] *หนังสือที่รวบรวมดุอาอฺของท่านนบีที่ท่านได้ปฏิบัติทุกวันเช้าเย็น*

สำหรับในปัจจุบันบทบาทดังกล่าวนี้มิใช่ว่าจะไม่มีเลย ถ้าเราติดตามพัฒนาการของภาษามลายูที่ใช้อักขระอาหรับหลายๆ คำได้เปลี่ยนไปจากเดิม เช่น คำต่างๆต่อไปนี้ว่า

คำว่า ศาสนา ที่แต่เดิมใช้คำว่า أوكام ในปัจจุบันเปลี่ยนมาเป็น أكام

คำว่า ถึงจะยังไรก็ตาม แต่เดิมใช้คำว่า ولوباكيمان فون ในปัจจุบันเปลี่ยนมาเป็น والوباكيمان فون

คำว่า อันด้วยสาเหตุ แต่เดิมใช้คำว่า أولهكران ในปัจจุบันเปลี่ยนมาเป็น أوليهكران เป็นต้น

แม้ในปัจจุบันอุละมาอฺยังมีบทบาทในเรื่องนี้ แต่บทบาทของพวกเขาไม่เท่ากับบทบาทของอุละมาอฺในอดีต

3. บริหารปอเนาะและกำกับดูแลการศึกษาอิสลาม

ปัตตานีในอดีตมีสถานศึกษาอิสลามมีเพียงหนึ่งเดียวที่อยู่ในระบบ คือ ปอเนาะ ที่โต๊ะครู เป็นทั้งเจ้าของ ผู้บริหาร และเป็นผู้สอนในปอเนาะ (อารง สุทธาศาสน์ : ม.ป.ป.)

อุละมาอฺปัตตานีส่วนใหญ่ มีปอเนาะเป็นของตนเอง ลูกศิษย์จะเรียกอุละมาอฺเหล่านี้ว่า โต๊ะครู หรือบาบอ โต๊ะครูหรือบาบอจะบริหารปอเนาะด้วยตัวเอง การบริหารจัดการก็ไม่มีอะไรมากนอกจากการกำหนดช่วงเวลาของการสอนหนังสือ การตัดสินใจในหลักสูตรที่จะสอน ส่วนมากในข้อนี้ผู้เรียนจะมีส่วนร่วมในการกำหนดด้วยเช่นกัน และระเบียบการใช้ชีวิตของนักศึกษาในปอเนาะ ซึ่งในแต่ละปอเนาะจะมีการจดเป็นลายลักษณ์อักษรหรือไม่ขึ้นอยู่กับปอเนาะแต่ละแห่ง (สัมภาษณ์สุกรี สาแลง วันที่ 8 ธันวาคม 2548 และมาหามะตอเฮ มะบูเก๊ะ วันที่ 10 ธันวาคม 2548)ผู้ที่จบการศึกษาศาสนาก็ยังมีบทบาทในการบริหารโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามอยู่

สำหรับการดึงผู้คนให้สนใจและมาเรียนในปอเนาะของโต๊ะครูแต่ละแห่งนั้น โต๊ะครูไม่มีนโยบายอะไรมาก นอกจากชื่อเสียงของโต๊ะครูและการศรัทธาของประชาชนที่มีต่อโต๊ะครู โต๊ะครูคนใดที่มีชื่อเสียงมากและประชาชนมีความศรัทธาสูง ผู้คนก็จะมาเรียนที่ปอเนาะของโต๊ะครูคนนั้นมาก และโต๊ะครูคนใดที่ไม่ค่อยมีชื่อเสียงเท่าใดนัก ประชาชนก็ไม่ค่อยให้ความศรัทธามากนัก ผู้คนก็จะไม่ค่อยไปเรียนที่ปอเนาะของโต๊ะครูคนนั้น ซึ่งส่วนนี้ไม่เกี่ยวกับการบริหารจัดการแต่อย่างใดเลย

หลังจากที่ปอเนาะได้เปลี่ยนมาเป็นโรงเรียนราษฎร์และต่อมาเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ทำให้ระบบการศึกษาแบบโรงเรียนดังกล่าวนี้แพร่หลายในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ทำให้ระบบการบริหารในโรงเรียนก็เปลี่ยนไปด้วย จากที่ปอเนาะมีโต๊ะครูเจ้าของปอเนาะแต่เพียงผู้เดียวที่เป็นผู้บริหารการศึกษาในปอเนาะ ได้เปลี่ยนมาเป็นคนหลายๆ คนมีส่วนในการบริหารโรงเรียนบางแห่ง

โต๊ะครูผู้เป็นเจ้าของเดิมมีตำแหน่งแค่เพียงผู้รับใบอนุญาตเท่านั้น (สัมภาษณ์นายมะเซ็ง อาลีกาแห วันที่ 5 ธันวาคม 2548 และ นายดอรอซะ ดอเล๊าะ วันที่ 1 ธันวาคม 2548) ยังไรก็ตามผู้ที่จบการศึกษาศาสนาก็ยังมีบทบาทในการบริหารโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามอยู่

สำหรับปอเนาะที่ยังไม่แปรสภาพและยังคงสภาพเดิมอยู่ได้จดทะเบียนเป็นสถาบันการ ศึกษาปอเนาะในปี พ.ศ. 2547 ผู้ที่ยังมีบทบาทในฐานะผู้บริหารจัดการสถาบันการศึกษาปอเนาะคือโต๊ะครู ผู้ซึ่งเป็นอุละมาอฺอีกนามหนึ่งที่เป็นผู้กำกับดูแลสถานศึกษาอิสลามในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

เมื่อพูดถึงบทบาทของอุละมาอฺในด้านการกำกับดูแลสถานศึกษาอิสลามนั้น เมื่อย้อนหลังไป 10 ปี ก่อนหน้านี้ ผู้คนก็จะคิดโดยทันทีว่า บทบาทของอุละมาอฺในด้านการบริหารการศึกษาจำกัดอยู่แค่เฉพาะในศึกษาปอเนาะ และโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามเท่านั้น แต่ในปัจจุบันอุละมาอฺมีความสามารถพอที่จะบริหารสถานศึกษาในระดับอุดมศึกษา เช่น รองศาสตราจารย์ ดร.อิสมาแอล อาลี ผู้อำนวยการวิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ดร.อิสมาแอล ลุตฟี อธิการบดี มหาวิทยาลัยอิสลามยะลา ซึ่งทั้งสองคนเป็นโต๊ะครูที่มีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน นอกจากนั้น โต๊ะครูยังสามารถบริหารโรงเรียนอนุบาลและประถมศึกษาอีกด้วย เช่น ดอรอซะ ดอเลาะ ผู้บริหารโรงเรียนศาสโนวาทวิทยา อำเภอยะหา เป็นต้น

4. อบรมคุณธรรมจริยธรรมแก่สังคม

อุละมาอฺอิสลาม ไม่จำกัดงานเฉพาะการสอน การแต่งตำราเท่านั้น เพราะอุละมาอฺยังมีหน้าที่คอยอบรมสั่งสอนประชาชาติมุสลิมให้เป็นบุคคลที่อัลลอฮฺทรงยอมรับ ทั้งในด้านการปฏิบัติศาสนกิจ กิริยามารยาท รวมไปถึงความเชื่อความศรัทธาที่มาจากคำสอนของอิสลามอันบริสุทธ์ การอบรมจริยธรรมในภาษาอาหรับเรียกว่า “อัตตัรฺบียะฮฺ” (التربية) ซึ่งมีความแตกต่างไปจากการเรียนการสอนอย่างเดียว ในภาษาอาหรับจะเรียกการเรียนการสอนนี้ว่า “อัลตะอฺลีม วัล ตะอัลลุม” (التعليم)

โต๊ะครูถือได้ว่าเป็นผู้ที่คอยอบรมสั่งสอนลูกหลาน พ่อแม่พี่น้องชาวปัตตานีตั้งแต่อดีต การอบรมจริยธรรมจะเริ่มด้วยการที่นักเรียนเข้าไปอยู่ในปอเนาะพร้อมๆกับการเรียนหนังสือ การอบรมจะออกมาในรูปการใช้ชีวิตประจำวันในปอเนาะตลอดยีสิบสี่ชั่วโมง โดยเริ่มตั้งแต่ตื่นนอน จนถึงช่วงเข้านอน รวมไปถึงช่วงกลางคืนด้วย การอบรมในด้านการละหมาด การขอพรในช่วงเวลาต่างๆ การใช้ชีวิตอย่างสมถะ เป็นต้น

ปอเนาะในแต่ละแห่งจะมีกฎเกณฑ์และระเบียบในการใช้ชีวิตของนักเรียนที่แตกต่างกัน กฎเกณฑ์ดังกล่าว เกือบจะส่วนใหญ่ โต๊ะครูเป็นผู้กำหนด กฎเกณฑ์และระเบียบดังกล่าวได้สร้างบุคลิกภาพให้เกิดขึ้นแก่เด็กนักเรียนในปอเนาะ

ตัวอย่างของกฎเกณฑ์ดังกล่าว เช่น การกำหนดให้นักเรียนทุกคนต้องละหมาดญะมาอะฮฺทุกเวลา ต้องแต่งกายปกปิดร่างกายอย่างมิดชิดตามหลักการของศาสนาอิสลามของนักเรียนหญิง ต้องได้รับโทษสำหรับผู้ที่ไม่ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ดังกล่าว กฎเกณฑ์ทั้งหมดเหล่านี้มิใช่เพื่ออื่นใด นอกจากเพื่อสร้างจริยธรรมและคุณธรรมที่มาจากคำสอนของศาสนาให้เกิดขึ้นแก่เด็กนักเรียน และโต๊ะครูเป็นสื่ออย่างหนึ่งที่เป็นแบบอย่างของคุณธรรมจริยธรรมที่มีบทบาทต่อนักเรียนไม่น้อยเลย เมื่อเด็กจบออกมาสู่สังคมภายนอก ลักษณะนิสัยที่ก่อกำเนิดขึ้นในขณะที่อาศัยอยู่ในปอเนาะได้มีการบทบาทต่อนักเรียนผู้นั้นเป็นอย่างมาก (สัมภาษณ์นายดอรอซะ ดอเล๊าะ วันที่ 1 ธันวาคม 2548) เมื่อปอเนาะได้เปลี่ยนจากระบบการศึกษาในรูปแบบเก่ามาเป็นระบบการศึกษาในรูปแบบใหม่ ความสามารถของระบบการศึกษาแบบใหม่ได้ทำให้ผู้สอนมีความใกล้ชิดกับนักเรียนน้อยลง จึงมีผลทำให้การอบรมน้อยลงไปด้วย นักเรียนส่วนมากได้รับเพียงความรู้ที่ได้มาจากการสอนของอุสตาซเท่านั้น พ่อแม่ของนักเรียนที่เรียนอยู่ในโรงเรียนหลายคนเคยบ่นให้ผู้วิจัยได้ยินว่า เมื่อก่อนที่ลูกเขาจะเข้ามาเรียนในโรงเรียนมีนิสัยและกิริยามารยาทดี แต่เมื่อเข้าเรียนในโรงเรียนกลับทำให้นิสัยเปลี่ยนไป แสดงกิริยามารยาทที่ไม่ดีงามออกมา

การศึกษาในระบบโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในปัจจุบันถือได้ว่า อุสตาซก็ยังมีบทบาทในการให้การอบรมแก่เด็กนักเรียน แม้ว่าความใกล้ชิดระหว่างนักเรียนและอุสตาซจะมีความแตกต่างเมื่อเปรียบเทียบกับโต๊ะครูที่อยู่ในระบบปอเนาะก็ตาม

5. การเผยแผ่ศาสนา

ไม่เป็นที่คลางแคลงใจว่า การสอนวิชาศาสนาแก่ผู้คนที่เป็นมุสลิมก็เป็นการเผยแผ่ศาสนาอีกอย่างหนึ่ง เพราะมุสลิมที่มาเรียนรู้เรื่องศาสนาก็ถือว่าเป็น ผู้ถูกเผยแผ่ศาสนาด้วยเช่นกัน เพราะผู้ได้รับการเผยแผ่ศาสนาในอิสลามแบ่งออกเป็นสองกลุ่ม กลุ่มแรก คือ ผู้ที่ได้รับการเผยแผ่ศาสนาที่เป็นมุสลิมในภาษาอาหรับเรียกว่า “อุมมะตุ อัลมุสตะญาบะฮฺ” (أمة المستجابة) หมายถึง ผู้ได้รับการเผยแผ่ที่เป็นมุสลิม และกลุ่มที่สอง ผู้ถูกเผยแผ่ที่เป็นศาสนิกอื่นที่ไม่ใช่มุสลิม ในภาษาอาหรับเรียกว่า “อุมมะตุ อัดดะอ์วะฮฺ” (أمة الدعوة) (อิสมาแอล ลุตฟี(บรรยายธรรม), 2550)

ผู้ที่มีบทบาทในการเผยแผ่ศาสนาอิสลามคนแรกที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ปัตตานี คือเช็คซาฟายุดดีน ซึ่งการเผยแผ่ดังกล่าวได้เกิดขึ้นในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 15 นักประวัติศาสตร์ได้กล่าวกันว่า

ศาสนาอิสลามได้มีบทบาทมาแล้วในปัตตานีก่อนหน้านั้นประมาณ 300 ปี ดังที่กล่าวมาแล้วในบทนำ นั่นก็หมายถึงว่า การเผยแผ่อิสลามได้เกิดขึ้นมาแล้วในปัตตานีก่อนที่เช็คซาฟายุดดีนจะเชิญชวนผู้ปกครองนครรัฐได้สำเร็จ และเมื่อผู้ปกครองนครรัฐปัตตานีได้หันมานับถือศาสนาอิสลามในคริสต์ศตวรรษที่ 15 ศาสนาอิสลามได้ขยายขอบเขตในปัตตานีไปอย่างกว้างขวางและเป็นไปอย่างรวดเร็วจนในที่สุดประชาชนปัตตานีได้หันมานับถือศาสนาอิสลามเกือบทั้งหมด จนกระทั่งในความรู้สึกของคนในพื้นที่เมื่อได้กล่าวคำว่า “คนมลายู” จะเข้าใจว่า “คนมุสลิม” ถ้ามีศาสนิกอื่นเข้ามารับศาสนาอิสลาม ผู้คนจะพูดว่า “เข้ามลายู” ทั้งๆ ที่มลายูคือ ภาษาและเชื้อชาติ ส่วนอิสลามคือศาสนา อิสมาแอล ลุตฟีได้บรรยายในมัสยิดบราโอ ในวันที่ 4 กันยายน 2550 ว่า “การเข้ารับอิสลามของชาวมลายูเกือบทั้งหมดเป็นผลมาจากบทบาทของอุละมาอฺปัตตานีในอดีต”

หลังจากนั้นก็ไม่เคยมีบันทึกในประวัติศาสตร์ปัตตานีที่อุละมาอฺมีบทบาทในการเผยแผ่ศาสนาแก่ศาสนิกอื่น จนกระทั่งในปัจจุบันเริ่มมีการเผยแผ่อีกครั้ง การเผยแผ่ดังกล่าวทั้งในพื้นที่ภาคใต้เอง และภาคใต้ตอนบน ภาคกลาง และภาคเหนือของประเทศไทย ผู้วิจัยก็เป็นผู้หนึ่งที่มีส่วนร่วมในการแสดงบทบาทหน้าที่ตรงนี้ ในปัจจุบันมีผู้ที่เปลี่ยนเข้ามารับศาสนาอิสลามเป็นจำนวนพันๆ คน

สำหรับการเผยแผ่ศาสนาแก่ผู้ที่นับถืออิสลามเราจะพบว่า อุละมาอฺปัตตานีในอดีตมีบทบาทในการเผยแผ่ศาสนาแก่มุสลิมทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่ โดยการให้ความรู้เกี่ยวกับศาสนาและการเผยแพร่หนังสือด้วยการเขียนและแปลตำราขึ้นมา ซึ่งหนังสือตำราเหล่านั้นได้รับการตอบรับจนถึงปัจจุบัน

สำหรับในปัจจุบันเราจะพบว่า ผู้ที่ทำหน้าที่ตรงนี้มีเพิ่มมากขึ้น มีจำนวนผู้ที่จบการศึกษาศาสนาจากต่างประเทศ เช่น ประเทศซาอุดีอาระเบีย อียิปต์ เยเมนและประเทศอื่นๆมีเพิ่มมากขึ้นทุกปี จึงเป็นผลทำให้มีผู้ที่ทำหน้าที่ในการเผยแผ่ความรู้ศาสนาเพิ่มขึ้น ทำให้สังคมมีความเข้าใจศาสนาเพิ่มมากขึ้นไปด้วย จากการที่พูดคุยกับยาฮายอ อาลีกาแห ซึ่งเป็นอดีตอุสตาซของโรงเรียนสุขสวัสดิ์วิทยา ตั้งอยู่ที่ตำบลบาโงยซิแน อำเภอยะหา จังหวัดยะลา และเคยเรียนมาจากปอเนาะมาก่อนจึงได้ทราบว่า “ในช่วงประมาณหลังปี พ.ศ. 2500 วิถีชีวิตของมุสลิมในเรื่องที่เกี่ยวกับศาสนาได้เปลี่ยนไปมาก จากแต่เดิมจะหาคนที่ละหมาดวันศุกร์ต้องคอยนับจำนวนคนให้ครบสี่สิบคนเพราะผู้คนไม่ค่อยให้ความสนใจในการละหมาดวันศุกร์มากนัก จะหาผู้รู้ที่มาอ่านดูอาอฺเวลาเข้าพิธีอะไรสักอย่างก็เป็นเรื่องแสนยาก คนที่มาเป็นโต๊ะอิหม่ามในการนำการละหมาดญะมาอะฮฺก็ยากแสนเข็ญ และในช่วงเวลาก่อนปี พ.ศ. 2500 การตั้งภาคีต่ออัลลอฮฺ เช่น การกราบไหว้ภูตผีปีศาจมีทั่วทุกหนแห่ง วัฒนธรรมประเพณีที่ค้านกับคำสอนของอิสลามมีให้เห็นอยู่ทั่วไป และผู้คนในช่วงนั้นมักคิดว่า มุสลิมก็คือผู้ที่กล่าวคำปฏิญาณ ละหมาด การถือศีลอด ไม่กินหมู ไม่ดื่มสุรา นั่นคือมุสลิมที่แท้จริงแล้ว คนส่วนน้อยมากที่จะเข้าใจว่า อิสลามที่แท้จริง

คือ วิถีชีวิต แต่ในปัจจุบันความเข้าใจในอิสลามมีเพิ่มมากขึ้นกว่าในอดีตมาก" นี่คือความแตกต่างในความเข้าใจในศาสนาของมุสลิมในอดีตและปัจจุบัน เหตุผลหนึ่ง นั่นก็คือ เพราะมีผู้ทำการเผยแผ่ศาสนามีจำนวนมากขึ้น และการศึกษาทั่วถึงมากกว่าในอดีต จึงมีผลทำให้ความเข้าใจอิสลามมีเพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย

นอกจากนี้ การเผยแผ่ศาสนาของอุละมาอฺในปัจจุบันเปิดกว้างมาก กล่าวคือ การเผยแพร่ศาสนาอิสลามไม่จำกัดเฉพาะในสถานศึกษาต่างๆที่มีอยู่มากมายในปัจจุบันเพียงเท่านั้น แต่มีการเผยแผ่ผ่านสื่อต่างๆ เช่น โทรทัศน์ วิทยุ อินเตอร์เน็ต ดังเช่น เว็บไซต์ islamhouse.com เว็บไซต์ iqraonline.org เป็นต้น และปัจจุบันการเผยแผ่ศาสนายังสามารถทำได้ในสถานบำบัด สถานพินิจ สถานที่คุมขัง อีกด้วย

6. เป็นผู้นำสังคม

อุละมาอฺ โต๊ะครู หรือบาบอ ไม่เพียงแต่เป็นผู้ที่มีความรู้ในเรื่องศาสนาที่คอยทำหน้าที่สอนหนังสือตามบ้าน มัสยิด หรือในปอเนาะ คอยอบรมจริยธรรมแก่ลูกศิษย์ เผยแผ่ศาสนา ชี้ขาดปัญหาศาสนาแล้ว อุละมาอฺปัตตานียังเป็นผู้นำสังคมอีกด้วย

ในอดีตในช่วงที่ปัตตานียังมีผู้ปกครองนครรัฐอยู่นั้น ผู้ที่มีอิทธิพลและอำนาจเหนือจิตใจของประชาชนชาวปัตตานีนั้นไม่จำกัดเฉพาะผู้ปกครองนครเท่านั้น หากแต่อำนาจและอิทธิพลเหล่านั้นยังแบ่งให้กับหมอไสยศาสตร์ (โต๊ะบอมอร์) คหบดี (Orang Kaya) และครูสอนศาสนา (อุละมาอฺ) อิทธิพลที่มาจากกลุ่มคนเหล่านี้จะเป็นอิสระจากผู้ปกครองนคร (นิธิ เอียวศรีวงศ์ (บรรยาย), 2549)

ที่กล่าวมาข้างต้น คือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงที่ปัตตานียังมีผู้ปกครองนครรัฐอยู่ สำหรับในช่วงที่ปัตตานีได้มาอยู่ภายใต้การปกครองของไทย อำนาจและอิทธิพลของคนที่กล่าวมาข้างต้นก็ยังมีอยู่ แต่อิทธิพลที่เหนือจิตใจของคนส่วนใหญ่จะกลายเป็นของอุละมาอฺ ปรากฏการณ์ที่กล่าวมานี้ มีมาจนถึงปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้ประกิจ ประจนปัจนึก (2516: 78) ได้กล่าวว่า"...โต๊ะครูเป็นเจ้าของและผู้ทำการสอนของปอเนาะ โต๊ะครูเป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถในด้านศาสนาและเป็นบุคคลที่มีความประพฤติปฏิบัติอยู่ในศีลธรรม จึงเป็นบุคคลที่ประชาชนให้ความเคารพนับถือ ให้เกียรติ และยกย่องพร้อมปฏิบัติตามคำสั่ง ด้วยเหตุนี้ โต๊ะครูจึงเป็นผู้ที่ทำให้ปอเนาะเข้าไปมีบทบาทและมีอิทธิพลต่อการศึกษา และความรู้สึกนึกคิดของประชาชนในชุมชน" พรียศ ราฮิมมูลา(2545:117)ได้กล่าวว่า "ครูหรืออาจารย์ที่สอนศาสนาในสถาบันการศึกษาปอเนาะ...เป็นที่ยอมรับว่าเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ ซึ่งถือว่าเป็นตำแหน่งที่มีเกียรติมากและมีความรับผิดชอบสูง นอกจากนั้น ยังถือว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญท้องถิ่นเกี่ยวกับศาสนาและยังเป็นที่ปรึกษาในหลายๆ เรื่องในชีวิตประจำวัน"

ได้เคยปรากฏในงานเขียนวิชาการว่าอุละมาอฺมีบทบาทในการชี้นำสังคมมลายูในการติดตามการเมือง ดังที่ท่านพีรยศ ราฮิมมูลาได้กล่าวในหนังสือของท่านว่า “เช็คอะห์มัดเคยส่งเสริมและกระตุ้นให้ลูกศิษย์ของท่านอ่านหนังสือพิมพ์เพื่อที่จะได้ติดตามสถานการณ์ของการเมืองโลก” (พีรยศ ราฮิมมูลา, 2545:114)

ในอดีตการเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณของอุละมาอฺหรือโต๊ะครูที่มีเหนือจิตใจของผู้คนในสามจังหวัดนั้นมีสูงมาก ถึงขนาดว่า อุละมาอฺหรือโต๊ะครูกล่าวคำใดหรือตัดสินปัญหาอย่างไรหรือสั่งให้ปฏิบัติผู้คนก็จะเชื่อและปฏิบัติตาม อาจกล่าวได้ว่าคำพูดของอุละมาอฺเป็นคำที่ศักดิ์สิทธิ์สำหรับคนในสามจังหวัดภาคใต้ในอดีต หรือสามารถกล่าวได้อีกแง่หนึ่งว่า คำกล่าวของอุละมาอฺจะมาก่อนความถูกต้องที่พร้อมด้วยหลักฐานอ้างอิง ปรากฏการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นทั่วไปในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์โดยรวม ไม่จำกัดเฉพาะมุสลิมในพื้นที่ภาคใต้ของไทยเท่านั้น

สำหรับในปัจจุบัน อุละมาอฺก็ยังเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณของผู้คนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้อยู่ แต่ด้วยที่ผู้คนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ในปัจจุบันมีการศึกษาศาสนามากขึ้นและทั่วถึงมากกว่าในอดีต มุสลิมจะยึดตามความถูกต้องที่มีหลักฐานทางศาสนามาสนับสนุนมากกว่าตัวบุคคลของโต๊ะครู ซึ่งเหตุการณ์นี้จะค่อยๆ ปรากฏขึ้นหลังจากที่มุสลิมในพื้นที่ได้รับการศึกษาจากต่างประเทศเพิ่มขึ้น แต่ถึงกระนั้นก็ตามความศรัทธาที่มีต่อตัวบุคคลของโต๊ะครูอย่างลืมหูลืมตาก็ยังมีให้เห็นอยู่ในปัจจุบันตามหมู่บ้าน ปอเนาะและโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามต่างๆ สาเหตุก็เพราะเนื้อหาการศึกษาอิสลามที่เป็นอยู่ยังไม่เปิดกว้าง หรืออาจกล่าวได้ว่า การศึกษาอิสลามยังอยู่ในกรอบที่แคบ ยังไม่เปิดกว้างตามเจตนารมณ์ของอิสลาม

การยกระดับโต๊ะครูให้เป็นผู้นำในทางจิตวิญญาณไม่ผิดกับหลักการอิสลาม เพราะโต๊ะครูเป็นผู้รู้เป็นผู้ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของอิสลาม การปฏิบัติตามโต๊ะครูของผู้คนและลูกศิษย์ต้องจำนนด้วยหลักฐานทางศาสนาไม่ใช่ปฏิบัติอย่างลืมหูลืมตาไม่รู้ว่าสิ่งใดถูกผิด เพราะนั่นไม่ใช่คำสั่งสอนของอิสลามแต่อย่างใด ในปัจจุบันผู้คนในสามจังหวัดได้ยกระดับการศึกษาอิสลามตรงนี้มาถึงในระดับหนึ่งแล้วแต่ยังไม่ทั้งหมด

7. ชี้ขาดปัญหาศาสนา

อุละมาอฺยังมีบทบาทในการชี้ขาดหรือการตัดสินปัญหาทั้งที่เกี่ยวกับศาสนา ครอบครัว และสังคม อุละมาอฺที่มีบทบาทคนแรกหลังจากที่ศาสนาได้ขยายบทบาทในปัตตานีคงต้องเป็นเช็คซาฟายุดดีน ซึ่งเช็คต้องแสดงบทบาทหน้าที่ตรงนี้โดยตำแหน่งอยู่แล้ว เพราะชื่อที่ถูกแต่งตั้งให้แก่เช็คซาฟายุดดีนดังก

ล่าวนี้ มีความหมายว่า ผู้ที่มีความชำนาญในด้านกฎหมายอิสลามในสำนักพระราชวัง เช็คซาฟายุดดีนเป็นคนแรกที่มีบทบาทหน้าที่ตรงนี้ที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ปัตตานี และเมื่ออุละมาอฺมีเพิ่มมากขึ้น คนที่มีบทบาทตรงนี้ก็มีเพิ่มมากขึ้น เพราะเป็นปรกติวิสัยของอุละมาอฺอยู่แล้วที่มีหน้าที่ในการชี้ขาดปัญหาต่างๆ โดยเฉพาะปัญหาที่เกี่ยวข้องกับศาสนาโดยตรง

ผลพวงมาจากการเป็นผู้นำทางจิตวิญาณของโต๊ะครู ทำให้การชี้ขาดปัญหาศาสนาของอุละมาอฺหรือโต๊ะครูในอดีตผู้คนจะเชื่อและปฏิบัติในทันที การเรียนศาสนาของผู้คนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ในอดีตนั้นไม่ค่อยจะทั่วถึงจึงทำให้คำพูดและคำตัดสินปัญหาของโต๊ะครูถูกตอบรับโดยทันที โดยไม่มีการไตร่ตรองว่าคำพูดนั้นผิดหรือถูกต้องกับหุก่มมากแค่ไหน และการชี้ขาดปัญหาศาสนาของโต๊ะครูที่ผ่านมามีบ้างที่ได้ทำให้สังคมมุสลิมเกิดความแตกแยกอันมีสาเหตุมาจากการชี้ขาดปัญหาศาสนาของโต๊ะครูในประเด็นหนึ่งๆไม่เหมือนกัน โดยปรกติแล้วผู้ที่เรียนมาจากโต๊ะครูท่านใด เมื่อนักเรียนผู้นี้ได้เป็นโต๊ะครูในภายภาคหน้า การตัดสินปัญหาส่วนใหญ่แล้วจะเป็นไปตามโต๊ะครูที่ตัวเองได้เรียนมา ทัศนะที่แตกต่างกันที่เป็นประเด็นปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น เช่น การอ่านตัลกีน[1], การอ่านอุศอลลี[2], การเป็นมุหัลลีล[3] เป็นต้น(Hasan Madmarn, 2544 : 23)

ในประวัติศาสตร์ของมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้เกิดการแบ่งฝักแบ่งฝ่ายในเรื่องของศาสนาอย่างชัดเจน ฝ่ายหนึ่งอาจเรียกตัวเองว่า กลุ่มเก่า อีกฝ่ายหนึ่งเรียกว่า กลุ่มใหม่ การแบ่งฝักแบ่งฝ่ายนี้ในหลายๆครั้งได้มีการจัดเวทีโต้แย้งในประเด็นที่มีความเห็นต่างกันนั้นขึ้นมา (Hasan Madmarn,2544)

ในปัจจุบัน ความแตกต่างในการชี้ขาดปัญหาของผู้รู้หรือโต๊ะครูในภาคใต้ยังมีให้เห็นอยู่ แต่ด้วยสาเหตุที่ว่า การเรียนรู้และการศึกษาอิสลามขยายกว้างขึ้นจากในอดีตมาก จึงมีผลให้ความขัดแย้งบรรเทาลงไปบ้าง เพราะความเห็นต่างเป็นที่อนุญาตในศาสนา แต่การทะเลาะกันในศาสนาเป็นที่ต้องห้าม และเช่นกัน ผู้คนจะรับฟังคำวินิจฉัยของโต๊ะครูเมื่อโต๊ะครูได้ยกหลักฐานที่ถูกต้องทางศาสนามาอ้าง หากไม่เช่นนั้นผู้คนก็จะไม่ยอมรับในตัวโต๊ะครูผู้นั้น

การชี้ขาดปัญหาที่เกี่ยวศาสนาอาจแบ่งออกเป็นสองสถานะ สถานะแรก การชี้ขาดปัญหาศาสนาที่มีตำแหน่งเป็นทางการจากทางรัฐบาล เช่น ในระดับจังหวัดจะมีคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด ศาลอิสลามประจำจังหวัด ส่วนในระดับหมู่บ้านก็จะมีโต๊ะอิหม่ามประมัสยิดต่างๆ ส่วนการชี้ขาดปัญหา

---

[1] ตัลกีน เป็นคำอ่านที่ปรกติแล้วกล่าวขึ้นมาแก่ผู้ที่เสียชีวิตหลังจากที่ได้ฝังลงในกุโบรฺเรียบร้อยแล้ว

[2] อุศอลลี เป็นการอ่านที่มีความหมายว่า "ฉันกำลังละหมาด" ซึ่งได้กล่าวขึ้นมาในช่วงเริ่มต้นของการละหมาดก่อนกล่าวคำว่า อัลลอฮุอักบัรฺ

[3] มุหัลลิล คือ ผู้ชายผู้หนึ่งที่แต่งงานกับผู้หญิงที่ถูกสามีหย่ามาแล้วสามครั้ง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ได้แต่งงานกับสามีคนเดิมอีกครั้ง การทำเช่นนี้เกิดขึ้นเพราะกฎหมายอิสลามห้ามการแต่งงานระหว่างสามีภรรยาที่หย่ามาแล้วสามครั้งนอกจากฝ่ายภรรยาจะมีการแต่งงานอีกครั้งกับผู้ชายคนอื่นที่มิใช่สามีคนเดิมแล้วก็หย่ากัน

ศาสนาที่ไม่มีตำแหน่งเป็นทางการก็จะมีโต๊ะครูตามสถาบันต่างๆ เช่น ปอเนาะ มหาวิทยาลัยอิสลาม โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม และโต๊ะครูที่ไม่สังกัดสถาบันใดๆ ก็มีด้วยเช่นกัน

8. เป็นที่ปรึกษาของรัฐบาล

บทบาทสำคัญของอุละมาอฺอีกประการหนึ่ง นั่นก็คือ เป็นที่ปรึกษาของรัฐบาล ในช่วงแรกที่ศาสนาอิสลามได้เข้ามีบทบาทในพระราชวังปัตตานี ผู้ปกครองนครในช่วงนั้นได้แต่งตั้งเช็คซาฟายุดดีนเป็นอาจารย์สอนศาสนาในราชสำนัก ดำรงตำแหน่งดาโต๊ะศรีรายาฟากิห์ (อิบรอฮีม ชุกรี แปลโดย หะสัน หมัดหมาน และคณะ, 2541 : 18)มีความหมายว่า การเป็นผู้ซึ่งมีคุณวุฒิและความชำนาญในด้านกฎหมายอิสลามที่คอยให้คำปรึกษาแก่ผู้ปกครองนครในช่วงเวลาดังกล่าว

บทบาทการเป็นที่ปรึกษาของอุละมาอฺของท่านซาฟายุดดีนดังกล่าวนี้เป็นบทบาทครั้งแรกที่ปรากฏในประวัติอิสลามปัตตานี หลังจากนั้นเป็นต้นมา อุละมาอฺก็มีบทบาทในการให้การปรึกษาแก่ผู้ปกครองเมืองเรื่อยมา

หลังจากที่ปัตตานีอยู่ภายใต้การปกครองของไทยในช่วงเริ่มแรกอุละมาอฺที่มาจากปัตตานีไม่ค่อยได้เห็นบทบาทในฐานะที่เป็นผู้ที่ให้คำปรึกษาแก่ผู้นำประเทศ นอกจากจะมีจุฬาราชมนตรีที่เป็นมุขมนตรีของมุสลิมในประเทศไทยซึ่งคอยให้การปรึกษาแก่ผู้นำประเทศในบางโอกาสซึ่งมิได้มาจากมุสลิมที่มาจากสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

หลังจากปี พ.ศ. 2500 อุละมาอฺในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้เริ่มมีบทบาทในฐานะผู้ที่ให้การปรึกษาแก่คณะผู้บริหารในด้านการศึกษาที่เกี่ยวปอเนาะ และเมื่อทางรัฐบาลได้จัดตั้งศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) ขึ้นที่จังหวัดยะลา ทางฝ่ายบริหารได้แต่งตั้งโต๊ะครูผู้มีความชำนาญในด้านกฎหมายอิสลามและมีความชำนาญในพื้นที่คอยให้การปรึกษา

การมีส่วนร่วมของอุละมาอฺในการให้การปรึกษาแก่รัฐบาลในช่วงหลังๆ นี้มีความเด่นชัดมากขึ้นเรื่อยๆ เช่น ในสมัยรัฐบาลของทักษิณ ชินวัตร ได้จัดตั้งองค์การสมานฉันท์แห่งชาติ ซึ่งมีอดีตนายกอานันต์ ปัญญารชุน เป็นหัวหน้าคณะได้แต่งตั้งอุละมาอฺและนักวิชาการอิสลามสมาชิกหลายคน เช่น ดร. อิสมาแอล ลุตฟี และในสมัยรัฐบาลของพลเอกสุรยุทธ์ จุลานนต์ โต๊ะครูทั้งหลายได้ถูกแต่งตั้งให้เป็นสมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติ (สนช.) อีกด้วย เช่น แวดือราแม มะมิงจิ ประธานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดปัตตานี และนายนิเดร์ วาบา เป็นที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี เป็นต้น

สรุปบทบาทของอุละมาอฺในอดีตและปัจจุบัน

สำหรับในอดีตนั้นอุละมาอฺปัตตานีมีบทบาทมากมายในสังคมดังที่กล่าวมาแล้ว นั่นก็คืออุละมาอฺมีบทบาทในการถ่ายทอดความรู้ทั้งการสอนและการผลิตตำรา คิดประดิษฐ์ภาษาเขียน บริหารปอเนาะและกำกับดูแลการศึกษาอิสลาม อบรมคุณธรรมจริยธรรมแก่สังคม เผยแผ่ศาสนาในรูปแบบต่างๆ ชี้ขาดปัญหาศาสนา เป็นผู้นำสังคม และยังเป็นที่ปรึกษาแก่ผู้บริหารประเทศอีกด้วย ส่วนในปัจจุบันอุละมาอฺในจังหวัดชายแดนภาคใต้ก็ยังทำหน้าที่ในฐานะผู้ที่สืบทอดเจตนารมณ์ของนบีมูหัมมัด (ศอลลอลลอฮุ อะลัยฮิ วะซัลลัม) ได้เป็นอย่างดี แม้ว่าในปัจจุบันอุละมาอฺในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีบทบาทในบางส่วนยังด้อยกว่าอุละมาอฺในอดีต แต่ในอีกด้านหนึ่งก็มีอีกบางส่วนที่อุละมาอฺในปัจจุบันยังแสดงบทบาทได้ดีกว่าอุละมาอฺในอดีตเช่นกัน เช่น การเผยแผ่ความรู้ศาสนาแก่สังคมทั่วถึงมากกว่าในอดีต และเนื้อหาสาระศาสนาก็กว้างขึ้นกว่าเดิม เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

ประกิจ ประจนปัจจนึก. (2516). **การปรับปรุงและส่งเสริมปอเนาะให้เป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม** วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรมหาวิทยาลัย (สำเนา)

พีรยศ ราฮิมมูลา. (2545). **บทบาทสถาบันอุลามาะฮฺและการศึกษาอิสลามในอดีต ตั้งแต่ ค.ศ. 1785 – 1945** แผนกวิชารัฐศาสตร์ ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษย์ศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

อารง สุทธาศาสน์. (2519). **ปัญหาความขัดแย้งใน 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้** กรุงเทพ : พิทักษ์ประชา

อิบรอฮิม ชุกรี. (2541). **ประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรมลายูปัตตานี** หะสัน หมัดหมาน และคณะแปล กรุงเทพ : พริ๊นติ้งเฮ้าส์

Bashah, Haji Abdulhalim. (1994). **Raja Campa & Dinasti Jembal Dalam Patani Besar (Patani,Kelantan Dan Terangganu)**. 1st ed. Kelantan : Pustaka Reka.

Hassan Madmarn. (2001) . **Pondok dan Madrasah di Patani** Kuala lumpur : .University Kebangsaan Malaysia

Mohamad Lazim Lawi. (2005). **Sejarah dan Perkembangan Agama Anutan Meserekat Melayu Pattani**. Yala : Pusat Pengebangan Penyelidikan dan Penulisan Ilmiah Kolij Islam Yala.

Ibn Majah, Abi Abdullah Muhammad Bin Yazid al-Qazwini n.d.. **Sunan Ibn Majah. (سنن ابن ماجة)** . Bairut : Dar al-kutub al-Llmiyyah

Mohamad Zamberi A.Malek. (1994). **Patani Dalam Tamadon Melayu**. Dewan Bahasa dan Pustaka : Selangor Darul Ehsan

บุคลานุกรม

ดอรอซะ ดอเล๊าะ, ครูใหญ่โรงเรียนศาสโนวาทวิทยา อิมามมัสยิดนูรุลสลาม, หมู่ 5 ตำบลลิดล, สัมภาษณ์วันที่ 1 ธันวาคม 2548.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2549). **บรรยายทางวิชาการ เรื่อง "มลายูศึกษาเพื่อความสมานฉันท์"** ณ ห้องประชุมวิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี วันที่ 11 – 12 เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2549

ประดิษฐ์ ระศิตานนต์. (2549). **ประชุมประเด็นการสอบเทียบครั้งแรก** ประจำปี 2549, สำนักผู้ตรวจราชการประจำเขตตรวจราชการที่ 12 ณ ห้องประชุมทางไกล คอมเฟอร์เรนซ์, วันที่ 12 พฤษภาคม 2549

ยาฮะยอ อาลีกาแห, ศิษย์เก่าปอเนาะมะดาแฮ, อ.โคกโพธิ์ จ.ปัตตานี สัมภาษณ์วันที่ 5 ธันวาคม 2548.

มะเซ็ง อาลีกาแห, ศิษย์เก่าปอเนาะบาโงยดีแย อ. ยะหา จ. ยะลา, สัมภาษณ์วันที่ 5 ธันวาคม 2548.

มาหามะตอเฮ มะบูเก๊ะ, ผู้รับใบอนุญาตโรงเรียนแสงจริยธรรมวิทยา อ.รามัน จ.ยะลา, สัมภาษณ์วันที่ 10 ธันวาคม 2548.

สุกรี สาแลง, ครูสอนศาสนาโรงเรียนอุดมศาสตร์วิทยา ยะลา, สัมภาษณ์วันที่ 8 ธันวาคม 2548.

อิสมาแอล ลุตฟี. (2550). **บรรยายธรรมที่มัสยิดอิบาดุรรอหฺมานบราโอ** ปัตตานี วันที่ 4 กันยายน 2550.